

KOWAL (113) *sb m*

o jasne, a pochylone,

sg *N* kowâl (54). ◇ *G* kowâla (9). ◇ *D* kowâlewi (7), kowâlowi (6); -ewi *LibMal* (5), *GórnDworz*; -owi *SienLek*, *HistRzym*, *RejZwierc* (2), *SkarŻyw*; -ewi: -owi *ZapKościér* (1 : 1). ◇ *A* kowâla (9). ◇ *I* kowâl(e)m (4). ◇ *L* Kowâlu (1). ◇ *pl N* kowâle (12). ◇ *G* kowâl(o)w (2). ◇ *A* kowâle (8). ◇ *I* kowâlmi (1).

Sł stp, *Cn notuje*, *Linde XVI – XVIII w.*

1. *Rzemieślnik zajmujący się kuciem, wyrobem grubszych przedmiotów z żelaza; faber ferrarius Murm*, *Mymer*¹, *BartBydg*, *Mącz*, *Cn*; *ferrarius Mącz*, *Calag*, *Calep*; *fabricator Mącz* (102) : *BierEz K2* [2 r.], *K2v*, *L4v*; *Murm* 181; *Mymer*¹ 13v; *Maniscallus*, *dvorny kowal BartBydg* 86b, 55; *LibMal* 1544/77v, 78v, 93, 1545/97v, 1547/ 127; *MurzOrt* B2v; *Kowal młotki kołáce/ á Słofarz piłue. RejWiz* A8v, 147v; *Leop Zach* 32/20; *RejFig* Ee3 [5 r.]; *BielKron* 214; *Faber ferrarius*, *Kowal który konie kuye. Mącz* 113a, 113a [2 r.], 124d [2 r.], 324d, 509a; *weźmi trošk od kowalá ktore fy z żelázá złupuią á ná nakowádlnię ípadáią SienLek* 110v, 168v, 169, 173, 174v [2 r.], 176v, 177v; *HistRzym* 48v, 120v, 121 [2 r.], 121v [5 r.]; *RejZwierc* 182, 224, 227, 268v; *Byli też kowale co niedźwiadki czynili żelázne/ ná trzy álbo cztery rogi ostre ná kíztałt wodne⁸⁰ orzechá BielSpr* 9; *BudBib Is* 44/12; *ModrzBaz* 45v; 422b; *SkarŻyw* 29, 165 [5 r.], 166, 241; *Geneś. 4. wípomina Moifes Tubalkaina być pierwfzym Kowalem y rzemieślnikiem krufzcu zeláznego. StryjKron* 16,145; *piłze Erasmus in annot. novi testamenti. Mar. 6. Ktorzy rozumieią (ze złego wyrozumienia y nieumieiętności) żeby Iozef małżonek mátki páná náłzego Iezufá Chrifufá/ miał być kowalem/ á nie cieślá: á iż też y Pan náłz tegoż był rzemieślá CzechEp* 65; *GostGosp* 82 [2 r.] 164 [2 r.].

kowal czego (1): *Sellá też porodziłá Tubálkainá kowalá [malleatorem] wíztykiego naczynia miedzianego y żeláznego. BibRadz Gen* 4/22.

kowal na co (1): *Synowie wálzy muřą być ťluzebnikámi v niego [króla]/ iedny poczyni iezne/ drugie pieřze/ drugie kowalmi ná zbroię [fabros annorum Vulg 1.Reg 8/12] BielKron* 63v.

W połączeniu z imieniem (11): *LibMal* 1545/101v; *BielKron* 4, 23v, LIII3v; *Mącz* 333d; *Fokus kowal dla řwey mądrości Cełářzem od wřzech ieřth wybrány HistRzym* 50, 49v [2 r.]; *ZapKościér* 1584/47v [3 r.].

W połączeniach szeregowych (9): *řchłopieiemy wřzyřcy [...]/ w plóg á w rolá wřzyřcy fy obróćimy/ álbo w řzewce/ w kowale/ w kráwce/ řzukáiąc żywności řobie/ poydźiemy. OrzRozm* O3; *Náuká lekarřtw Końřkich/ dobrze dořwiadczona, od rořtropnych Mářztálérzow kowalow/ y rořtuchářzow/ ktorzy fy řthym náwięcý obieráią. SienLek* 164; *RejZwierc* [207]; *BielSpr* 2v [2 r.], 9, 53v; *Faber – Rzemiesnik wřřeliaky koło twardei roboty, iaki ieřt kowál, řłofarř, czieslia, muliarř. Calep* 402a; *GostGosp* 32.

W porównaniach (4): *iáko dobry řolnierz vmie kowalewi řokázác/ iákim křtałtem ten teřak/ y iáko dobry ma być GórnDworz* E5v, K2v; *ModrzBaz* 45v; *GórnRozm* A3.

Przysłowia: *Gdy kleřzcze ořłábyeią muři kowal zmyřić/ By řie też řwym miřterřtwem řhiał nabářzyey řilić. RejWiz* 119v.

Bo krawcy gdy się zeydą/ mowią o nożycach/ Kowale też o klefzczach/ mniŹy o kápicach. *RejWiz* 147.

kowalowi łácnio o młot/ y flołárzowi o piłkę/ y kráwcowi o nożyce *RejZwierc* 74v.

kowalá od klefzczow á zduná od gárczow thrudno odwieść *RejZwierc* 268v.

Wyrażenia: »kawal gromny« = *Cyklop* (1): Zá którym gniewem pobiłem Cyklopy/ Kowale gromné/ á oyćiec mię zá to Przymusił łłużyć człeku śmiertelnému. *KochFrag* 44.

»kawal piekielny« = *Wulkan* [szyk 1 : 1] (2): Rozmáicie thę gorę [*Etnę*] ludzie vczeni na świecie wykłádáli/ Poetowie Greccy piłáli tho być komin Wulkaná kowalá piekielnego *BielKron* 276v; *RejZwierc* 27.

»kawal szabelny« (1): Machaeropeus, Kowal łzábelny/ miecznik. *Mącz* 202c.

W przen (1) :

Wyrażenie: »we łbie kowale« = *ból głowy, kłopoty* (1): Azałz on ma wđy kiedy bełpieczne wyłpánie/ Ano we łbie kowale á dziwne łzemránie. *RejWiz* 12.

Przen: *Człowiek podstępny, intrygant* (1) : tu się vcźmy [...] w iákiey łławie mamy záchowywáć włthá á ięzyki łwoie/ á łtrzedz ich od káźdey omylności á pokrytości vniefionego fercá náłzego/ gdy widzimy w iákiey to pyeczy v Páná iest/ á iáko się záwđy táki kowal łwoim włálnym młotem bárzo poráza. Gdyż poczćiwemu człowiekowi/ [...] nic pięłmiej nie przyłtoi/ iedno gdy fáłz á omylnóć nie bywa ználezyona w vćciech iego. *RejPos* 251v.

2. [zool. *Pyrrhocoris apterus* L.; kowal bezskrzydły; owad z rzádu pluskwiaków różnoskrzydłych (*Heteroptera*), o ubarwieniu czarno czerwonym, pojawia się masowo u podstawy pni najczęściej starych lip: Páiąk/ mrowki/ y sierłzenie/ Te niech będą w wielkiey cenie. [...] Swiercz/ Szczypawká/ y Kowale/ Włpomniem iuż po beynale. Lecź to nie źwierze robaki/ Puśćmyłz ie w łequełtr na źaki. *BielawMyśl* Ev.]

3. *n-loc Miejscowości* (5) :

»Kowal« (1): Vrodził się łyn Lokietkowi w miáłteczku Kowalu ná Kuiawach *BielKron* 370.

»Kowale« (4): niechciałli by był o kowale wkhontrakt iaki znim wnisc *ActReg* 81, 81, 85; *SarnStat* 1088.

4. *n-pers* (6) : ten dom przedal [z] Gruntem łełzący wtele Kopyłzki a sdrugi strony kowalá łáłza *ZapKóścier* 1583/41v.

Zestawienia (5): *ZapWar* 1503 nr 2022; Subká on łam vkradł thowarziłfey y dal yá oyczimowy łwemv woithkowy kowalewy w krziłzkowy *LibMal* 1546/117v, 1546/ 112v, 117v, 1547/131v.